

بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی دانشجویان شهر ایلام*

افسانه علی اکبری^۱
احمد بخشایشی اردستانی^۲
نصرت اله حیدری^۳

چکیده

سرمایه اجتماعی از مفاهیم نوینی است که در حوزه‌های گوناگون علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی و اقتصاد مورد توجه قرار گرفته است و ماهیت بین رشته‌ای دارد. این مفهوم از علوم اجتماعی وارد علوم سیاسی شده است و به عنوان پل ارتباطی بین اقتصاد، جامعه‌شناسی و علوم سیاسی، نقش مهمی در صحنه روابط سیاسی جامعه و حکومت، بخصوص در بحث مشارکت سیاسی، انسجام اجتماعی، امنیت و وفاق ملی دارد. سرمایه اجتماعی از مهمترین شاخصه‌های رشد و توسعه است. دانشجویان به عنوان فعالان سیاسی جوامع که به سرنوشت خود و جامعه حساس هستند، نقش مهم و جایگاه بالایی در جامعه دارند. بهره‌مندی جامعه از توانمندی‌های این قشر یکی از شرایط توسعه سیاسی و اجتماعی است. در همین راستا مقاله حاضر به روش توصیفی - همبستگی، به بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی دانشجویان شهر ایلام پرداخته است. جامعه آماری پژوهش را دانشجویان شهر ایلام تشکیل می‌دهند که ۳۸۴ نفر از آنان با استفاده از فرمول کوکران به عنوان حجم نمونه انتخاب شد. انتخاب نمونه‌ها به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده صورت گرفت. ابزار گردآوری داده‌ها و اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته بود که اعتبار آن به روش صوری و پایایی آن از طریق آلفای کرونباخ به دست آمد. داده‌ها نیز از طریق نرم افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی، رابطه معناداری وجود دارد. رابطه اعتماد اجتماعی، هنجارهای اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی نیز با تمام ابعاد مشارکت معنی دار است.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، مشارکت سیاسی، دانشجویان، ایلام.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول، با عنوان «جایگاه تحزب در نظام سیاسی ولایت فقیه» است.

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی (مسائل ایران)، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. afsanehaliakbari@yahoo.com
۲. استاد گروه علوم سیاسی، گرایش اندیشه سیاسی و مسائل ایران، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول). ahmadbakhshio912@gmail.com
۳. استادیار و عضو هیئت علمی گروه علوم سیاسی، واحد ایلام، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلام، ایران. nosratheidari@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

در جامعه امروز، مشارکت سیاسی از مهمترین شاخصه‌های توسعه سیاسی و افزایش مشروعیت دولت به شمار می‌رود. هانگتیتون (۱۹۷۶: ۶۰) نیز آن را از عوامل اصلی توسعه سیاسی می‌داند و معتقد است مشارکت سیاسی بدون وجود سرمایه اجتماعی ایجاد نمی‌شود. سرمایه اجتماعی یکی از مهمترین سرمایه‌های انسانی است که از طریق پیوند و ارتباط میان اعضای یک گروه یا شبکه ایجاد می‌شود و با شکل‌گیری هنجارها و اعتماد متقابل، زمینه تحقق اهداف اعضا را ایجاد می‌کند. می‌توان گفت این نوع سرمایه، نیروی بالقوه نهفته در روابط میان افراد (و گروه‌های) یک جامعه است که باعث انجام امور آنها به بهترین نحو می‌شود؛ از این رو، رشد و افزایش سرمایه اجتماعی، پدیده‌ای مثبت است که می‌تواند جامعه را در مسیر توسعه قرار دهد.

مفهوم سرمایه اجتماعی، کارکردهای متفاوتی دارد؛ به طور مثال، در مباحث جامعه‌شناسی، به حل معضلات و نابسامانی‌های جوامع و در مباحث سیاسی، به افزایش مشارکت سیاسی و توسعه سیاسی جوامع کمک می‌کند. در بحث توسعه سیاسی، به سرمایه اجتماعی به طور ویژه توجه شده است؛ چراکه این نوع سرمایه می‌تواند بستر مناسبی برای مشارکت سیاسی افراد در جامعه ایجاد کند. مشارکت سیاسی به عنوان یکی از انواع مشارکت، از شاخص‌های توسعه اجتماعی و سیاسی در کشورها به شمار می‌رود (مسعودنیا و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۷) و یکی از مصادیق حضور مردم در تعیین سرنوشت خود است. در نظام‌های سیاسی مردم‌سالار، نقش مردم و مشارکت سیاسی آنها می‌تواند در تصمیم‌گیری‌های کشور تعیین‌کننده باشد. مشارکت سیاسی به همه فعالیت‌های داوطلبانه و آزادانه اعضای یک جامعه (چه به صورت فردی و چه به صورت جمعی) در امور حکومتی و سیاسی گفته می‌شود که با هدف تأثیرگذاری مستقیم یا غیرمستقیم بر تصمیم‌های سیاسی کشور انجام می‌گیرند. کاهش مشارکت سیاسی در جامعه به معنای جدایی و انفصال بیشتر مردم از سیستم سیاسی است. رابطه سرمایه اجتماعی، مشارکت سیاسی و توسعه سیاسی از موضوعات مهمی است که امروزه مد نظر پژوهشگران می‌باشد. از جمله عوامل مرتبط با مشارکت سیاسی، سرمایه اجتماعی است که «امروزه در کنار سرمایه‌های انسانی، اقتصادی و فیزیکی، از آن نیز نام برده می‌شود و در بررسی‌های اقتصادی و اجتماعی جوامع مطرح شده است. توجه به سرمایه اجتماعی، نقطه عطفی در رویکرد نظری در مطالعات توسعه به شمار می‌رود» (ناطق‌پور و فیروزآبادی، ۱۳۸۴: ۵۹).

یکی از گروه‌های اجتماعی‌ای که جامعه، نیازمند مشارکت اعضای آن در عرصه‌های مختلف اجتماعی و به تبع آن عرصه سیاسی است، گروه دانشجویان است. دانشجویان در هر جامعه‌ای، ظرفیت‌های بالقوه‌ای هستند که برای رشد و شکوفایی آنها باید بسترهای اجتماعی فراهم شود. آنها به اقتضای عوامل مختلفی چون: استقلال‌خواهی، کمال‌گرایی و آرمان‌گرایی در فعالیت‌های سیاسی، انگیزه بالایی برای مشارکت سیاسی دارند؛ به همین دلیل فهم بهتر عوامل اجتماعی همچون سرمایه اجتماعی که با مشارکت سیاسی در ارتباط است، می‌تواند به بررسی روابط متقابل میان قدرت دولت و جوانان کمک کند.

مشارکت جوانان در امور سیاسی و اجتماعی، به عنوان آینده‌سازان، پرجمعیت‌ترین گروه

اجتماعی تأثیرگذار و عهده‌داران اداره جامعه در آینده، اهمیت ویژه‌ای برای ثبات سیاسی و پویایی جامعه دارد.

مشارکت سیاسی، به عنوان یک کالای جمعی، زمانی افزایش می‌یابد که شهروندان از سرمایه اجتماعی بالایی برخوردار باشند. سرمایه اجتماعی اعتماد متقابل و هنجارهای جامعه را بهبود می‌بخشد و سطح مشارکت سیاسی را بالا می‌برد؛ به عبارت دیگر، مشارکت سیاسی، تابعی از میزان سرمایه اجتماعی است که شهروندان در نظام سیاسی دارند (ذوالفقاری و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۳۵).

به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی، یکی از مهمترین عوامل ایجاد انگیزه در دانشجویان برای مشارکت سیاسی مؤثر باشد؛ بنابراین شناخت این نوع سرمایه به جهت تأمین مشارکت سیاسی و رسیدن به توسعه سیاسی، بسیار اهمیت دارد. هرچند درباره مشارکت سیاسی دانشجویان، پژوهش‌هایی انجام شده؛ اما این متغیر در استان و بخصوص در شهر ایلام تاکنون بررسی نشده است. پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال است که آیا بین سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی دانشجویان در شهر ایلام رابطه وجود دارد؟

پیشینه نظری تحقیق

در این بخش به بررسی پژوهش‌های پیشین مرتبط با موضوع تحقیق پرداخته می‌شود:

یافته‌های مقاله امینی و همکاران (۱۴۰۲) با عنوان «نقش سرمایه سیاسی اجتماعی در مشارکت سیاسی مردم ایلام» نشان می‌دهد که بین مؤلفه‌های سرمایه سیاسی - اجتماعی و مشارکت سیاسی شهروندان ایلامی، رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد: اعتماد (۰/۷۶۳)، انسجام (۰/۶۵۴)، آگاهی (۰/۴۰۶) و تعلق طایفه‌ای ایلی (۰/۶۸۰). در مجموع ۴۲ درصد از تغییرات مشارکت سیاسی شهروندان ایلامی در انتخابات مجلس به وسیله سرمایه سیاسی - اجتماعی تبیین می‌شود.

ابوالحسنی (۱۴۰۲) در تحقیقی به بررسی «نقش سرمایه اجتماعی در مشارکت سیاسی (مطالعه موردی: آزادگان، جانبازان و خانواده‌های شاهد و ایثارگر در شهر تهران)» پرداخت. پرسش این پژوهش این بوده است که وضعیت سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی و ارتباط بین این دو در میان جامعه آماری مورد بررسی چگونه است؟ فرضیه نیز بوده است که هم سرمایه اجتماعی و هم مشارکت سیاسی در سطح متوسط و پایین‌تر از آن است، ضمن آنکه متغیرهای جمعیت‌شناختی که موجب شکاف نسلی می‌شوند؛ یعنی سن و تحصیلات، رابطه‌ای معکوس با دو متغیر مذکور دارند. براساس یافته‌های این پژوهش، میزان تأثیرگذاری سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی نسبی است و در حدود ۱۵ درصد رفتار و مشارکت سیاسی را تعیین می‌کند و بقیه آن تحت تأثیر عوامل دیگری نظیر فرهنگ سیاسی یا هویتی است.

نتایج تحقیق ذوالفقاری و همکاران (۱۴۰۱) با عنوان «رابطه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی (فرا تحلیل پژوهش‌های بازه زمانی ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۹)» نشان داد که سرمایه اجتماعی می‌تواند پشتوانه‌ای محکم و تضمینی برای تحقق مشارکت سیاسی باشد. این نوع سرمایه در اجتماعات با ارتباط و انسجام اجتماعی اقوام با اقوام، اقوام با نظام و شهروندان با حکمرانان سیاسی تقویت می‌شود.

براساس نتایج پژوهش باقری و همکاران (۱۴۰۰) با عنوان «فرا تحلیل مطالعات سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی در ایران پس از انقلاب اسلامی ایران»، هر قدر از زمان انقلاب اسلامی می‌گذرد، رابطه سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی افزایش می‌یابد و این نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی از مهمترین متغیرهای مرتبط با مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران است و در برنامه‌ریزی‌های کشوری باید به آن توجه کرد و زمینه افزایش آن را از طریق اعتمادسازی، بالابردن سطح آگاهی و ترغیب شهروندان به شرکت در فعالیت‌های اجتماعی مهیا نمود.

معصومی‌راد و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی به بررسی ارتباط میان سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی در بین شهروندان شهر کرمانشاه پرداختند. نتایج پژوهش آنان نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی و ابعاد آن (اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، حمایت اجتماعی، آگاهی اجتماعی و ارتباط اجتماعی) با مشارکت سیاسی شهروندان، رابطه مستقیم و معنادار دارند.

شوهانی و شوهانی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «سنجش و تحلیل میزان تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی مردم شهر ایلام»، به این نتیجه رسید که میان اعتماد اجتماعی و مشارکت سیاسی، رابطه معناداری وجود دارد. بین شبکه‌های روابط اجتماعی میان مردم، اعتماد اجتماعی، انسجام و همبستگی اجتماعی و مشارکت سیاسی نیز رابطه معناداری وجود دارد. براساس یافته‌های تحقیق، هر میزان که از سطح خانواده به سطح خویشاوندان، همکاران، هم‌محلی‌ها، هم‌شهریان و هم‌وطنان حرکت شود، از میزان سرمایه و اعتماد اجتماعی کاسته می‌شود.

عباسی اسفنجیر و اسفندیاری (۱۳۹۶) در مقاله‌ای به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی ساری پرداختند. آنها این مطالعه را بر روی ۷۲۲ نفر از دانشجویان دانشگاه مذکور انجام دادند و با تفکیک سرمایه اجتماعی به متغیرهای «حضور در انجمن‌های داوطلبانه»، «میزان اعتماد اجتماعی» و «مشارکت در شبکه‌های اجتماعی» و بررسی اثربخشی آنها بر میزان مشارکت سیاسی، به این نتیجه رسیدند که همبستگی معناداری بین ابعاد سرمایه اجتماعی و میزان مشارکت سیاسی پاسخگویان وجود دارد. یافته‌های پژوهش آنها نشان داد که انجمن‌های داوطلبانه بیشترین همبستگی را با مشارکت سیاسی دارند.

حبیب‌پور و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیقی به بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی شهروندان قم پرداختند. این تحقیق در بین ۳۸۳ نفر از شهروندان ۵۶ تا ۸۱ ساله شهر قم، به روش کمی - پیمایشی انجام شد و نتایج آن نشان داد که اگرچه همه متغیرهای آگاهی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی غیررسمی و انسجام اجتماعی، به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر روی مشارکت سیاسی شهروندان مؤثرند؛ اما بخش محوری سرمایه اجتماعی، آگاهی است که ضمن تقویت سایر عناصر آن، مشارکت سیاسی شهروندان را نیز افزایش می‌دهد.

با توجه به روابط متقابل عناصر سازنده سرمایه اجتماعی و با تقویت آگاهی، می‌توان بر سایر ابعاد سرمایه اجتماعی، نظیر انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی (به‌ویژه اعتماد نهادی) و مشارکت اجتماعی غیررسمی، اثر مثبت گذاشت. در واقع، هرچه در عرصه‌های عمومی (اجتماعی - سیاسی)، عنصر آگاهی باکیفیت‌تر، به‌هنگام‌تر و اجرائی‌تر باشد، می‌تواند باعث افزایش مشارکت سیاسی شهروندان در سطحی بالاتر و بیشتر باشد.

قاسمی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی میزان انواع سه‌گانه سرمایه اجتماعی (مورد مطالعه: جوانان استان ایلام)» به این نتیجه رسیدند که میانگین سرمایه اجتماعی جوانان استان ایلام در حد متوسط است. بیشترین سطح سرمایه اجتماعی آنان نیز به مشارکت سیاسی و وساطت اجتماعی و کمترین آن، به میزان بهره‌گیری از رسانه‌های ارتباط جمعی، مشارکت انجمنی و مداخله مدنی اختصاص دارد. انواع سه‌گانه سرمایه اجتماعی که براساس میانگین نمرات کسب‌شده رتبه‌بندی شدند، به ترتیب عبارت بودند از: سرمایه ارتباطی، درون‌گروهی و برون‌گروهی. میانگین هرکدام از انواع سرمایه اجتماعی نزد پاسخگویان در حد متوسط است.

نجات و همکاران (۱۳۹۳) در طرحی پژوهشی با عنوان «بررسی و تبیین تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله ساکن در استان بوشهر» به این نتیجه رسیدند که سطح مشارکت سیاسی ۱۳٫۲ درصد از افراد مورد بررسی، کم؛ ۳۹٫۱ درصد، متوسط و ۴۷٫۶ درصد زیاد بوده است. بررسی میزان سرمایه اجتماعی نیز نشان داد که سطح سرمایه اجتماعی ۱۷٫۴ درصد از افراد مورد بررسی، پایین؛ ۵۷ درصد متوسط و ۲۵٫۵ درصد بالا بوده است. پس می‌توان گفت که میزان سرمایه اجتماعی جوانان مورد مطالعه، در سطح متوسط است؛ همچنین نتایج تحقیق، تأثیر مستقیم و معنادار ابعاد سرمایه اجتماعی (اعتماد اجتماعی، حمایت مدنی و مشارکت مدنی) بر مشارکت سیاسی را نشان می‌دهد.

محمدی‌فر و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و فرهنگ سیاسی دانشجویان اصفهان پرداختند و نشان دادند که سرمایه اجتماعی در چهار بعد اعتماد، مشارکت، انسجام و امنیت اجتماعی با فرهنگ سیاسی در بعد مشارکتی، رابطه معنادار و مستقیمی دارد و با افزایش ابعاد و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، فرهنگ سیاسی در بعد مشارکتی میان دانشجویان تقویت می‌شود.

چن^۱ و همکاران (۲۰۲۳) در تحقیقی به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی در سطح جامعه و فرد بر مشارکت کشاورزان در تأمین کالاهای عمومی روستایی پرداختند. شفافیت صندوق ساخت و ساز کالاهای عمومی، به طور قابل توجهی کشاورزان را به مشارکت تشویق می‌کند؛ در حالی که درآمد و موقعیت جغرافیایی روستا - فاصله تا شهرستان - تأثیر منفی و معناداری بر مشارکت کشاورزان دارد. در سطح فردی نیز هنجارهای اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی و مشارکت اجتماعی، تأثیر مثبتی بر مشارکت کشاورزان دارند و تأثیر هنجارهای اجتماعی فردی در مقایسه با دو عامل دیگر بسیار زیاد است. هنگامی که سرمایه اجتماعی در سطح جامعه بالا باشد، تأثیر مثبت شبکه‌های اجتماعی فردی بر مشارکت کشاورزان، مهمتر می‌شود؛ بنابراین دولت محلی برای تشویق کشاورزان به مشارکت در تأمین کالاهای عمومی روستایی، نه تنها باید به ارتقای تبلیغات عمومی توجه کند؛ بلکه باید سرمایه اجتماعی را در سطح فردی و اجتماعی پرورش دهد.

براساس یافته‌های تحقیق علی و همکاران (۲۰۲۳) با عنوان «تأثیر جامعه مجازی بر تشکیل سرمایه اجتماعی: تحلیل مقایسه‌ای فیس‌بوک و واتساپ»، برجسته کردن نقش بسترهای جامعه مجازی در پرورش سرمایه اجتماعی، به سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در سازمان‌ها کمک می‌کند. این تحقیق همچنین به درک رابطه بین جامعه مجازی و سرمایه اجتماعی یاری می‌رساند و الگوهای همکاری و اتکا

به فناوری در محیط‌های مجازی را روشن می‌کند. اصالت این مطالعه در بررسی فیس‌بوک و واتساپ به عنوان پلتفرم و بررسی تأثیر تعدیل زمان شده در سایت‌های شبکه‌های اجتماعی است. این یافته‌ها دیدگاه‌های ارزشمندی را به دانشگاه ارائه می‌دهد.

بر اساس تحقیق هان و همکاران^۱ (۲۰۰۷) با عنوان «بررسی سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی: درک پویایی عدم مشارکت سیاسی جوانان در بریتانیای معاصر»، تنها ۳۷ درصد از جوانان در انتخابات عمومی بریتانیا در سال ۲۰۰۵ رأی دادند. این امر نشان می‌دهد که این نسل به طور فزاینده‌ای از روند سیاسی جدا می‌شوند؛ با این حال، نتایج یک نظرسنجی سراسری نشان می‌دهد که کناره‌گیری آنها از سیاست رسمی، بیشتر نتیجه بدبینی آنها نسبت به نحوه عملکرد نظام سیاسی است تا بی‌تفاوتی؛ علاوه بر این، آنها در تعامل سیاسی داشتن یا نداشتن متفاوت هستند. نتایج حاصل از بررسی اثرات نسبی موقعیت اجتماعی - اقتصادی و سرمایه اجتماعی قطعی نیست؛ اگرچه داده‌ها نشان می‌دهد که سیاست اجتماعی دولت با هدف بسیج سرمایه اجتماعی و پرداختن به مسائل اجتماعی - اقتصادی ممکن است مشارکت مدنی را افزایش دهد.

با توجه به مطالب بالا، بیشتر پژوهش‌ها به بررسی نقش کل یک جامعه یا یک قشر خاصی مانند جوامع ایثارگر، شهدا، کشاورزان یا جوانان پرداختند و نشان دادند که کناره‌گیری آنها از سیاست رسمی، بیشتر نتیجه بدبینی آنها نسبت به نحوه عملکرد نظام سیاسی است. با توجه به اینکه این تحقیقات، بخش جوان جامعه را نیز در برمی‌گرفت؛ اما مشخص نمی‌کرد که این جوانان، دانشجو هستند یا افرادی که تحصیل را رها کرده‌اند؛ پژوهش حاضر به بررسی نقش دانشجویان در سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی در شهر ایلام می‌پردازد؛ چون مشارکت در ایلام بیشتر ریشه‌ای قبیله‌ای دارد تا اینکه براساس تفکر سیاسی باشد.

مبانی نظری

۱. سرمایه اجتماعی

در توسعه سیاسی، توجه ویژه‌ای به سرمایه اجتماعی شده است. این نوع سرمایه، ریشه‌ای جامعه‌شناسانه دارد. جیمز کلمن در سال ۱۹۸۸ مفهوم مذکور را وارد عرصه سیاست نمود و بعدها نظریه سرمایه اجتماعی با نظریه‌های بوردیو (۱۹۸۶)، کلمن (۱۹۹۸)، پاتنام (۱۹۹۵) و فوکویاما (۱۹۹۹) تکامل پیدا کرد. به طور کلی، این نوع سرمایه با مشارکت افراد و وجود اعتماد بین افراد یک گروه بیان می‌شود.

کلمن سرمایه اجتماعی را وسیله‌ای جهت تبیین نحوه همکاری و تعاون افراد با یکدیگر برای کسب سود می‌داند. به نظر او، سازمان اجتماعی، سرمایه اجتماعی را پدید می‌آورد و دستیابی به هدفی را تسهیل می‌کند که در نبود آن نمی‌توانست به دست آید یا با هزینه زیادتری ممکن بود حاصل شود. برای کلمن برخی از روابط اجتماعی که می‌تواند منابع سودمند ایجاد کند، عبارتند از: ۱. تعهدات و انتظارات، ۲. ظرفیت بالقوه اطلاعات، ۳. هنجارها و ضمانت‌های اجرائی مؤثر، ۴. روابط مقتدر، ۵. سازمان‌های

اجتماعی انطباق‌پذیر و سازمان‌های تعهدی و ۶. ایدئولوژی. به نظر او، مفهوم سرمایه اجتماعی، همکاری و تعاون افراد با یکدیگر در شبکه‌های مبتنی بر اعتماد و هنجارهای مشترک است و می‌توان آن را در محیط‌ها و گروه‌های مختلف دید (آذری و امیدوار، ۱۳۹۱: ۱۸۵).

از نظر پیوریوریو، سرمایه اجتماعی، حاصل جمع منابع بالقوه و بالفعلی است که نتیجه مالکیت شبکه‌ی بادوامی از روابط کمابیش نهادینه شده، آشنایی و شناخت متقابل در بین افراد یا در گروه است؛ شبکه‌ای که هریک از اعضای خود را از پشتیبانی سرمایه اجتماعی برخوردار می‌کند و آنان را مستحق اعتبار می‌سازد؛ البته سرمایه اجتماعی، مستلزم شرایطی است و به مراتب، چیزی بیش از وجود صرف شبکه پیوندهاست (مبشری، ۱۳۸۸: ۱۴۰).

رابرت پاتنام را باید مهمترین اندیشمند و پژوهشگری دانست که مفهوم سرمایه اجتماعی را گسترش قابل توجهی بخشید. وی مفهوم سرمایه اجتماعی خود را به پیروی از کلمن توسعه داد. «ایده اصلی او این است که شبکه‌های اجتماعی برای افراد، حاوی ارزش هستند. ارتباطات اجتماعی مانند سرمایه فیزیکی و انسانی بر بهره‌وری افراد و گروه‌ها تأثیر می‌گذارد. سرمایه فیزیکی در اشیاء فیزیکی باقی می‌ماند، سرمایه انسانی متعلق به افراد است و سرمایه اجتماعی در روابط بین افراد به وجود می‌آید» (دالویز و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۲۹۱-۲۲۹۲). از نظر پاتنام «سرمایه اجتماعی، آن دسته از ویژگی‌های زندگی اجتماعی، شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد است که مشارکت‌کنندگان را قادر می‌سازد تا به شیوه‌های مؤثرتر، اهداف مشترک خود را تعقیب کنند؛ به بیان دقیق‌تر، سرمایه اجتماعی از طریق افزایش هزینه‌های بالقوه جدا شدن، تقویت هنجارهای مستحکم بده-بستان، تسهیل جریان اطلاعات، از جمله اطلاعات مربوط به شهرت کنشگران و تجسم موفقیت‌های گذشته، سعی دارد به تحقق کنش جمعی کمک کند» (معینی و تشکر، ۱۳۸۱: ۳۰).

فوکویاما بر ابعاد دیگری از مفهوم سرمایه اجتماعی، همچون: اعتماد، همیاری، شبکه‌های اجتماعی و هنجارهای اعتماد تأکید دارد. وی سرمایه اجتماعی را توانایی‌ای می‌داند که از رواج اعتماد در جامعه یا بخش‌های خاصی از آن ناشی می‌شود و این بدان معناست که سرمایه اجتماعی، تابعی از اعتماد اجتماعی است و حضور آن در جامعه برای رشد اقتصادی ضروری است. به نظر او سرمایه اجتماعی، برای سلامت اقتصاد حیاتی است. این بدان معنی است که فرهنگ عمیق، وسعت اعتماد اجتماعی و اعتماد اجتماعی، ظرفیت جامعه را برای کسب سرمایه اجتماعی تعیین می‌کند و این به نوبه خود توانایی جامعه را برای توسعه اقتصادی و سیاسی افزایش می‌دهد. فوکویاما معتقد است که اعتماد از نظر فرهنگی تعیین می‌شود؛ بنابراین فرهنگ به مهمترین عامل تعیین‌کننده عملکرد اقتصادی جامعه تبدیل می‌شود. عنصر مهم فرهنگ از دید وی، اعتماد است و اعتماد، هسته اصلی سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهد (دالویز و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۲۳۰-۲۲۹۸).

مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

آگاهی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی (عضویت در گروه‌ها و نهادها)، مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی هستند که می‌توانند تقویت‌کننده همدیگر باشند. نظم

اجتماعی در جوامع، بدون وجود اعتماد و انسجام اجتماعی ایجاد نمی شود. **اعتماد اجتماعی:** یکی از مهمترین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی است که زمینه تعامل و کنش، مشارکت و همکاری میان اعضا را در گروه‌های اجتماعی فراهم می کند و به گسترش و تسهیل روابط اجتماعی فرد با سایر افراد جامعه منجر می شود (کریشنا و شرادر، ۲۰۰۰: ۸۷).

مشارکت اجتماعی: تعامل هدفمند، ارادی و اختیاری کنشگر با زمینه اجتماعی - محیطی اوست که هم برای فرد رضایت به بار می آورد و هم عامل شکل دهی به روابط و سازنده شبکه‌های حمایتی بالقوه است (بولن و اونیکس، ۱۹۹۸: ۷۱).

آگاهی و شناخت: داشتن اطلاع از گروه، جامعه و اعضای جامعه است. این مؤلفه از پیش شرط‌های اعتماد و از شرط‌های لازم جهت مشارکت تلقی می شود. امروزه محققان، آگاهی را به عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم سرمایه اجتماعی معرفی کرده‌اند (فرجی اینالانو، ۱۳۹۵: ۴۶).

انسجام اجتماعی: حمایت افراد یک گروه یا جامعه از یکدیگر و بهره‌مندی از احساس پذیرش از سوی دیگران؛ همچنین احساس راحتی در گروه‌هایی است که افراد در آنها عضویت یا مشارکت داشته باشند (کریشنا و شرادر، ۲۰۰۰: ۱۰۰).

۲. مشارکت سیاسی

زمانی که انسان متوجه شد با جمع بستن توان خود با دیگری می تواند بر شخص دیگر پیروز شود با مفهوم مشارکت آشنا شد. مشارکت به معنای همکاری، شرکت داشتن یا حضور داشتن است و به دنبال فرایند اجتماعی شدن انسان‌ها و دخالت در مدیریت سیاسی کشورها، وارد دنیای سیاست شد. مشارکت سیاسی یعنی اینکه هر شهروند بتواند در امور سیاسی کشور مشارکت کند و در آن نقش داشته باشد؛ پس منظور از آن، اقدامات داوطلبانه شهروندان است که باید آزادانه، آگاهانه و مبتنی بر حق شهروندی باشد؛ بنابراین، اقدامات غیرداوطلبانه، از حوزه مشارکت خارج می شوند. مشارکت سیاسی به معنای کوشش سازمان یافته مردم درباره حکومت و سیاست، از مهمترین ارکان توسعه و از ضرورت‌های نظام سیاسی است. مشارکت ابعاد مختلفی دارد که مشارکت سیاسی هم از مهمترین آنهاست (مجبی و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۴۶) و هانتینگتون و نلسون (۱۹۷۶: ۱۴)، آن را تلاش‌های شهروندان به منظور تأثیرگذاری بر سیاست‌های عمومی تعریف می کنند.

مشارکت سیاسی به هر عمل داوطلبانه موفق یا ناموفق، سازمان یافته یا بدون سازمان و دوره‌ای یا مستمر گفته می شود که شامل روش‌های مشروع یا نامشروع برای تأثیر بر انتخاب رهبران و سیاست‌ها و اداره عمومی در هر سطحی از حکومت محلی یا ملی است. این نوع مشارکت، سطوح و مراتب مختلفی دارد که از بالا به پایین به شرح زیر رتبه بندی شده است: داشتن پست سیاسی یا اجرائی، خواهان پست سیاسی یا اجرائی بودن، عضویت فعال در یک سازمان سیاسی، عضویت فعال در یک سازمان شبه سیاسی، شرکت در جلسات عمومی، تظاهرات و غیره، عضو غیرفعال یک سازمان سیاسی، عضو غیرفعال یک سازمان شبه سیاسی، شرکت در مباحث

سیاسی غیررسمی، علاقه‌مندی نسبی به امور سیاسی و رأی دادن (قادرزاده و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۴). مگ گلوژکی نیز مشارکت سیاسی را فعالیت اجتماعی و داوطلبانهٔ افراد یک جامعه تعریف می‌نماید که در آن افراد احساس می‌کنند به طور مستقیم یا غیرمستقیم در سیاست‌گذاری‌های عمومی یا انتخاب رهبران مشارکت دارند (فیروزجائیان و جهانگیری، ۱۳۸۷: ۸۶).

مشارکت سیاسی به معنای وارد شدن فرد و درگیری در سطوح مختلف فعالیت‌های سیاسی، اعم از آگاهی از وقایع سیاسی، بحث دربارهٔ موضوع‌ها و مسائل سیاسی یا اقدام و عمل سیاسی (از درگیر نشدن کامل تا داشتن مقام رسمی سیاسی) است. با تأسی از مطالعات تجربی پناهی (۱۳۸۶) و محمدی و همکاران (۱۳۹۴)، متغیر مشارکت سیاسی در ابعاد شرکت در راهپیمایی‌ها و تظاهرات، رأی دادن در انتخابات، ارتباط با مسئولان سیاسی، عضویت فعال در تشکل‌های سیاسی دانشجویی، گفت‌وگو دربارهٔ مسائل سیاسی و علاقه به موضوعات سیاسی در سطح تربیتی و در قالب ۲۱ گویه عملیاتی شده است (قادرزاده و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۰)؛ به طور کلی، مشارکت سیاسی به معنای تلاش و کوشش سازمان‌یافتهٔ افراد دربارهٔ سیاست و حکومت است؛ یعنی مردم در انتخاب رهبران سیاسی جامعه و سیاست‌گذاری‌ها حضور فعال دارند و خود را نسبت به سیاست‌های حکومت بیگانه نمی‌دانند؛ به عبارت دیگر، فرایندی است که طی آن قدرت سیاسی میان افراد و گروه‌های جامعه توزیع می‌شود؛ به گونه‌ای که تمامی شهروندان و گروه‌های فعال و خواهان مشارکت، از حق انتخاب شدن، تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری، ارزیابی، انتقاد، اعتراض، اظهار نظر، انتخاب کردن و رأی دادن بهره‌مند باشند. برخی از دانشمندان نیز مشارکت سیاسی را درگیر شدن در سطوح مختلف فعالیت در نظام سیاسی (از عدم درگیری تا داشتن مقام رسمی سیاسی) می‌دانند (فتحی و نوابخش، ۱۳۹۰: ۲۲).

رابطهٔ سرمایهٔ اجتماعی و مشارکت سیاسی

برای رسیدن به توسعهٔ سیاسی، وجود سرمایهٔ اجتماعی واجب و ضروری است. این نوع سرمایه در جوامع مدنی به تعدیل روابط، انسجام و همبستگی، ایجاد اعتماد و افزایش مشارکت اجتماعی در جامعه کمک می‌کند و موجب مشارکت سیاسی نیروهای انسانی و حفظ روابط متقابل آنها با دولت می‌شود. می‌توان به دو دیدگاه مهم دربارهٔ رابطهٔ بین سرمایهٔ اجتماعی و مشارکت سیاسی اشاره نمود: دیدگاه اول مفهوم سرمایهٔ اجتماعی را جنبه‌ای از روابط بین افراد می‌داند که بر این اساس، می‌توان آن را یک نوع دارایی فردی دانست؛ دیدگاه دوم، سرمایهٔ اجتماعی را یک نوع خیر جمعی می‌داند که با عضویت داوطلبانهٔ افراد در سازمان‌های غیردولتی و انجمن‌های داوطلبانه، زمینهٔ مشارکت‌های اجتماعی و کارهای عام‌المنفعه را در جامعه ایجاد می‌کند؛ بدین ترتیب، سرمایهٔ اجتماعی از طریق ایجاد روابط ابزاری در قالب انجمن‌های داوطلبانه، زمینهٔ نظم اجتماعی را فراهم می‌سازد (فرجی اینالو، ۱۳۹۵: ۷۱).

ضرورت پژوهش

یکی از شاخص‌های مهم توسعه سیاسی در جوامع، مشارکت سیاسی است. این مهم در نظام‌های سیاسی دموکراتیک بیشتر به چشم می‌خورد و مردم نقش تعیین‌کننده‌ای در نظام سیاسی دارند. کاهش مشارکت سیاسی در جامعه به جدایی و انفصال بین مردم و سیستم سیاسی منجر می‌شود و در نهایت، ثبات جامعه را با ایجاد تنش‌ها و بحران‌ها به خطر می‌اندازد؛ به همین دلیل شناسایی عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی در جامعه می‌تواند زمینه رسیدن به توسعه سیاسی را هموار نماید. یکی از عوامل مشروعیت نظام‌های سیاسی، اعتماد مردم و مشارکت در فعالیت‌های سیاسی است. مشارکت بالا، مشروعیت بیشتری را برای نظام سیاسی به ارمغان می‌آورد. مشارکت سیاسی از ویژگی‌های جوامع مدنی است و عوامل متعددی بر میزان مشارکت تأثیرگذار هستند؛ از این رو، بررسی میزان سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر مشارکت سیاسی، ضروری و حائز اهمیت است. پژوهش‌های زیادی در زمینه رابطه بین سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی انجام شده است؛ اما در خصوص قشر دانشجو در شهر ایلام، به عنوان نیروی فعال سیاسی جامعه، تاکنون پژوهشی انجام نگرفته است و پژوهش حاضر با توجه جمعیت بالای این قشر به عنوان سرمایه اجتماعی، برای اولین بار، تأثیر سرمایه اجتماعی را بر مشارکت سیاسی دانشجویان شهر ایلام مورد بررسی قرار می‌دهد.

اهداف پژوهش

۱. هدف اصلی:

بررسی ارتباط بین سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی دانشجویان شهر ایلام.

۲. اهداف فرعی

- بررسی ارتباط بین آگاهی سیاسی و مشارکت سیاسی؛
- بررسی ارتباط بین اعتماد اجتماعی و مشارکت سیاسی؛
- بررسی ارتباط بین انسجام اجتماعی و مشارکت سیاسی؛
- بررسی ارتباط بین شبکه‌های اجتماعی (عضویت در گروه‌ها و نهادها) و مشارکت سیاسی؛
- بررسی وجود یا عدم وجود تفاوت معنی‌دار بین پاسخ‌ها بر اساس گروه‌های سنی؛
- بررسی تفاوت نظر پاسخ‌دهندگان بر اساس مقاطع تحصیلی مختلف.

فرضیه اصلی

بین سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی دانشجویان شهر ایلام، رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه‌های فرعی

- بین ارتقای آگاهی سیاسی و مشارکت سیاسی، رابطه معناداری وجود دارد.

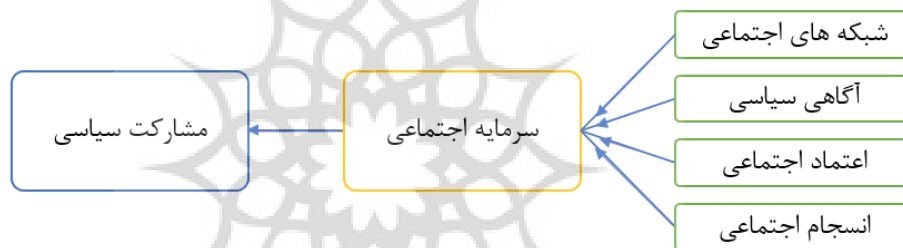

- بین اعتماد اجتماعی و مشارکت سیاسی، رابطه معناداری وجود دارد.
- بین انسجام اجتماعی و مشارکت سیاسی، رابطه معناداری وجود دارد.
- بین عضویت در شبکه‌های اجتماعی (گروه‌ها و نهادها) و مشارکت سیاسی، رابطه معناداری وجود دارد.
- بین نظر پاسخ‌دهندگان براساس گروه‌های سنی، تفاوت معناداری وجود دارد.
- بین نظر پاسخ‌دهندگان براساس مقاطع تحصیلی مختلف، تفاوت معناداری وجود دارد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر نوع، میدانی و از نظر روش، توصیفی - همبستگی است.

مدل تحقیق

جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

جامعه مورد مطالعه در این پژوهش را کلیه دانشجویان در حال تحصیل شهر ایلام در نیمسال اول سال تحصیلی ۱۴۰۲ به تعداد ۲۰۲۰۰ نفر تشکیل می‌دهند. برای حجم نمونه، براساس فرمول کوکران، ۳۸۴ نفر مشخص شد. نمونه‌های آماری با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده و در دسترس، از بین دانشگاه‌های شهر ایلام، شامل دانشگاه ایلام (۸۳۰۰ نفر)، دانشگاه علوم پزشکی (۲۷۰۰ نفر)، دانشگاه آزاد اسلامی (۳۴۰۰ نفر)، دانشگاه فنی و حرفه‌ای (۱۲۰۰ نفر)، دانشگاه پیام نور (۲۲۰۰ نفر) و دانشگاه جامع علمی کاربردی (۲۴۰۰ نفر) انتخاب شدند.

اطلاعات و داده‌های تحقیق، از طریق توزیع پرسشنامه در بین افراد نمونه به دست آمد و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزار spss استفاده شد.

ابزارهای اندازه‌گیری

ابزار اندازه‌گیری در این پژوهش، پرسشنامه محقق‌ساخته شامل ۶ سؤال زمینه‌یابی و یک پرسش نگرش‌سنج به تعداد ۲۲ گزینه قابل انتخاب است که براساس مقیاس لیکرت تهیه شده است و پاسخ به این سؤالات در

مجموع، قابلیت سنجش نگرش افراد نمونه را دارد. بر این اساس، هر فرد پس از انتخاب و پاسخ به سؤالات زمینه‌یاب، نسبت به انتخاب یکی از گزینه‌های خیلی زیاد، زیاد، بی تفاوت، کم و خیلی کم، اقدام می‌کند و نگرش خود را در رابطه با سنجه‌های مورد نظر اعلام می‌دارد.

روش جمع‌آوری اطلاعات

داده‌های این تحقیق با استفاده از روش پیمایش میدانی و توزیع پرسشنامه آنلاین در بین دانشجویان استخراج گردیده است.

روش‌های آماری و تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش برای محاسبه سطح نگرش شرکت‌کنندگان، آزمون فرضیات پژوهش و تعیین روابط بین متغیرها در میان پاسخ‌های ارائه شده در پرسشنامه، از نرم‌افزار SPSS و برای ارزیابی پاسخ‌های آزمودنی‌ها، از آزمون t در سطح اطمینان ۹۵ درصد؛ همچنین برای تعیین درصد فراوانی پاسخ‌ها و سایر اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه، از شاخص‌های گرایش مرکزی در سطح آمار توصیفی استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

از کل جمعیت حجم نمونه (۳۸۴ نفر)، ۲۲/۴ درصد از پاسخگویان را مردان و ۷۷/۶ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. ۵/۲ درصد نیز در مقطع کاردانی، ۵۸/۳ درصد در مقطع کارشناسی، ۳۱/۵ درصد در مقطع کارشناسی ارشد و ۵ درصد در مقطع دکتری شاغل به تحصیل بوده‌اند.

جدول شماره (۱). مشخصات جمعیت شناختی پاسخ دهندگان

متغیر	سطوح متغیر	فراوانی	درصد توزیع
جنسیت	مرد	۸۶	۲۲/۴
	زن	۲۹۸	۷۷/۶
سن	۱۸ تا ۲۴ سال	۲۶۴	۶۸/۵
	۲۵ تا ۲۹ سال	۴۰	۱۰/۴
	۳۰ تا ۳۵ سال	۲۸	۷/۳
	بالای ۳۵ سال	۵۲	۱۳/۵
تحصیلات	کاردانی	۲۰	۵/۲
	کارشناسی	۲۲۴	۵۸/۳
	کارشناسی ارشد	۱۲۱	۳۱/۵
	دکتر	۱۹	۵
گروه آموزشی	فنی و مهندسی	۲۲۸	۵۹/۴
	علوم انسانی	۲۴	۶/۳
	علوم پایه	۱۱۴	۲۹/۷
	پزشکی و پیراپزشکی	۱۸	۴/۷

در این تحقیق، ابتدا برای سنجش سرمایه اجتماعی، مؤلفه‌های شبکه‌های اجتماعی، اعتماد، انسجام اجتماعی و آگاهی به دست آمد؛ سپس تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی مورد بررسی قرار گرفت. در مرحله اول، به بررسی وضعیت نرمال بودن داده‌ها پرداخته شد.

جدول شماره (۲). بررسی وضعیت نرمال بودن داده‌ها (کولموگروف اسمیرونوف)

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
شبکه‌های اجتماعی	.۲۴۰	۳۸۳	.۰۰۰	.۸۵۷	۳۸۳	.۰۰۰
انسجام اجتماعی	.۲۱۹	۳۸۳	.۰۰۰	.۹۰۲	۳۸۳	.۰۰۰
اعتماد	.۲۱۹	۳۸۳	.۰۰۰	.۹۰۳	۳۸۳	.۰۰۰
آگاهی	.۲۷۴	۳۸۳	.۰۰۰	.۸۷۲	۳۸۳	.۰۰۰
سرمایه اجتماعی	.۱۱۶	۳۸۳	.۰۰۰	.۹۶۷	۳۸۳	.۰۰۰
مشارکت سیاسی	.۲۹۸	۳۸۳	.۰۰۰	.۸۵۸	۳۸۳	.۰۰۰

در جدول شماره (۲) با توجه به بررسی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، sig کمتر از ۰/۵ است و تمامی داده‌ها از توزیع نرمال برخوردارند.

جدول شماره (۳). نتایج آزمون t

Test Value = ۳

	N	Mean	t	df	Sig. (۲-tailed)	Mean Difference	۹۵% Confidence Interval of the Difference	
							Lower	Upper
شبکه‌های اجتماعی	۳۸۴	۳.۵۳۳۹	۱۱.۹۴۹	۳۸۳	.۰۰۰	.۵۳۳۸۵	.۴۴۶۰	.۶۲۱۷
انسجام اجتماعی	۳۸۳	۳.۲۴۵۴	۴.۸۲۳	۳۸۲	.۰۰۰	.۲۴۵۴۳	.۱۴۵۴	.۳۴۵۵
اعتماد	۳۸۴	۳.۲۷۸۶	۵.۲۵۷	۳۸۳	.۰۰۰	.۲۷۸۶۵	.۱۷۴۴	.۳۸۲۹
آگاهی	۳۸۴	۳.۶۷۴۵	۱۴.۱۴۷	۳۸۳	.۰۰۰	.۶۷۴۴۸	.۵۸۰۷	.۷۶۸۲
سرمایه اجتماعی	۳۸۳	۳.۴۳۳۴	۱۰.۹۱۸	۳۸۲	.۰۰۰	.۴۳۳۴۲	.۳۵۵۴	.۵۱۱۵
مشارکت سیاسی	۳۸۴	۳.۶۷۹۷	۱۴.۳۱۴	۳۸۳	.۰۰۰	.۶۷۹۶۹	.۵۸۶۳	.۷۷۳۰

نتایج آزمون t برای سنجش وضعیت تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی از دیدگاه پاسخگویان، بیانگر آن است که تمامی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، میانگینی بالاتر از متوسط دارند و از بین آنها، آگاهی و شبکه‌های اجتماعی از وضعیت مطلوب‌تری برخوردار هستند. با توجه به اینکه آماره t برای تمامی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بالاتر از ۱,۹۶ است؛ می‌توان بیان کرد که میانگین در سطح خطای ۵ درصد معنادار است (جدول شماره ۴).

جدول شماره (۴). ضریب همبستگی بین متغیرها

	شبکه‌های اجتماعی	انسجام اجتماعی	اعتماد	آگاهی	سرمایه اجتماعی	مشارکت سیاسی
شبکه‌های اجتماعی	۱	.۵۸۸**	.۳۹۰**	.۵۳۹**	.۷۶۵**	.۴۰۶**
انسجام اجتماعی		۱	.۵۴۱**	.۶۰۰**	.۸۴۸**	.۴۴۱**
اعتماد			۱	.۵۵۷**	.۷۸۶**	.۳۷۱**
آگاهی				۱	.۸۳۲**	.۴۴۴**
سرمایه اجتماعی					۱	.۵۱۴**
مشارکت سیاسی						۱

در تحلیل همبستگی، ابتدا همبستگی بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی بررسی شد. نتایج در جدول بالا، همبستگی ساده (پیرسون) هریک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی را با مشارکت سیاسی نشان می‌دهد. همان‌گونه که مشاهده می‌شود تمام همبستگی‌ها در سطح $(p < 0,01)$ معنی‌دار و همه آنها مثبت هستند و بیشترین میزان با شدت $0,848$ مربوط به رابطه مجموع مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و انسجام اجتماعی است. کمترین میزان با عدد $0,371$ نیز به رابطه اعتماد و مشارکت سیاسی اختصاص دارد.

جدول شماره (۵). خلاصه مدل رگرسیون

Mode 1	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
۱	.۵۱۴ ^a	.۲۶۴	.۲۶۲	۸۰۰۲۰

برای بررسی رابطه چندگانه سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی، از تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شده است. جدول شماره (۵) نتایج مدل رگرسیونی را به ازای رابطه سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی نشان می‌دهد.

در جدول بالا، آماره ضریب تعیین تعدیل شده (Adjusted R Square)، قدرت پیش‌بینی مدل رگرسیونی را نشان می‌دهد و گویای این مطلب است که $26,2$ درصد از تغییرات مشارکت سیاسی در این مدل، به وسیله سرمایه اجتماعی پیش‌بینی می‌شود. مقدار رابطه بین ترکیب خطی متغیرهای سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی که با R نشان داده شده نیز برابر $0,5$ است. در جدول تحلیل واریانس زیر با توجه به اینکه آماره فیشر (F) در سطح اطمینان 95 درصد معنی‌دار است (سطح معنی‌داری کمتر از $0,05$)، می‌توان بیان کرد که سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی، تأثیر معنی‌داری دارد و به عبارتی، مدل از وضعیت برازش مناسبی برخوردار است.

جدول شماره (۶). آزمون آنالیز واریانس برای آزمون رگرسیون

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig
۱ Regression	۸۷,۵۳۴	۱	۸۷,۵۳۴	۱۳۶,۷۰۳	.۰۰۰ ^b
Residual	۲۴۳,۹۶۴	۳۸۱	.۶۴۰		
Total	۳۳۱,۴۹۹	۳۸۲			

جدول زیر نیز ضرایب رگرسیونی استاندارد و غیراستاندارد و معنی‌داری آن را نشان می‌دهد. از ضرایب استاندارد شده برای تعیین جهت و شدت رابطه و از سطح معنی‌داری برای تأیید معنی‌داری ضریب رگرسیونی استفاده می‌شود. با توجه به جدول، مقدار سطح معنی‌داری برای مجموع مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، کمتر از $0,05$ است؛ بنابراین با اطمینان 95 درصد حضور مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی برای پیش‌بینی مشارکت سیاسی معنادار است $(\beta \neq 0)$. همانگونه که در جدول درج شده است، مقادیر بتا یا ضرایب رگرسیونی استاندارد

برای متغیر سرمایه اجتماعی برابر ۰,۵۱۴ است که علامت این شاخص، نشان دهنده وجود رابطه مستقیم این متغیر با مشارکت سیاسی است.

جدول شماره (۷). ضرایب رگرسیون

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients Beta	t	Sig.
	B	Std. Error			
(Constant)	۱,۵۶۳	,۱۸۶		۸,۴۲۷	,۰۰۰
۱ سرمایه اجتماعی	,۶۱۶	,۰۵۳	,۵۱۴	۱۱,۶۹۲	,۰۰۰

پس از بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی از طریق تحلیل رگرسیون چندگانه، به بررسی مدل رگرسیونی رابطه ابعاد سرمایه اجتماعی، شامل شبکه‌های اجتماعی، انسجام اجتماعی، اعتماد و آگاهی با مشارکت سیاسی پرداخته شد که نتایج آن در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول زیر نیز ضرایب رگرسیونی استاندارد و غیراستاندارد و معنی داری آن را نشان می‌دهد. با توجه به جدول، مقدار سطح معنی داری برای مجموع مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، کمتر از ۰,۰۵ است؛ بنابراین با اطمینان ۹۵ درصد حضور مؤلفه‌های شبکه‌های اجتماعی، انسجام اجتماعی و آگاهی برای پیش‌بینی مشارکت سیاسی معنادار است ($\beta \neq 0$)؛ اما مقدار سطح معنی داری برای متغیر اعتماد برابر ۰,۰۵۹ است (بزرگتر از ۰,۰۵)؛ بنابراین فرض صفر رد نمی‌شود؛ یعنی تأثیر متغیر اعتماد در مدل رگرسیونی معنادار نیست ($\beta = 0$).

همانگونه که در جدول درج شده است، مقادیر بتا یا ضرایب رگرسیونی استاندارد برای متغیر شبکه‌های اجتماعی برابر ۰,۱۶۱ است که علامت این شاخص، وجود رابطه مستقیم این متغیر با مشارکت سیاسی را نشان می‌دهد. ضرایب رگرسیونی برای انسجام اجتماعی و آگاهی نیز به ترتیب ۰,۱۷۲ و ۰,۱۹۵ است و با توجه به مقادیر ضریب رگرسیونی می‌توان گفت که تأثیر متغیر آگاهی بیشتر از انسجام و شبکه‌های اجتماعی است.

a. Dependent Variable: مشارکت سیاسی

b. Predictors: (Constant), آگاهی، شبکه‌های اجتماعی، اعتماد، انسجام اجتماعی

جدول شماره (۸). ضرایب رگرسیون

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
۱ (Constant)	۱.۵۲۷	.۱۹۴		۷.۸۶۶	.۰۰۰
شبکه‌های اجتماعی	.۱۷۱	.۰۶۱	.۱۶۱	۲.۸۱۹	.۰۰۵
انسجام اجتماعی	.۱۶۱	.۰۵۸	.۱۷۲	۲.۷۵۶	.۰۰۶
اعتماد	.۰۹۴	.۰۵۰	.۱۰۵	۱.۸۹۰	.۰۵۹
آگاهی	.۱۹۴	.۰۶۱	.۱۹۵	۳.۲۰۴	.۰۰۱

پس از انجام تحلیل‌های بالا به بررسی اختلاف واریانس بر اساس جنسیت پرداخته شد:

جدول شماره (۹). Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means	
		F	Sig.	t	Df
شبکه‌های اجتماعی	Equal variances assumed	.۶۴۸	.۴۲۱	-.۰۱۲	۳۸۲
	Equal variances not assumed			-.۰۱۲	۱۳۳.۶۸۳
انسجام اجتماعی	Equal variances assumed	۱.۱۵۶	.۲۸۳	-۱.۳۷۷	۳۸۱
	Equal variances not assumed			-۱.۳۸۴	۱۳۶.۶۳۰
اعتماد	Equal variances assumed	۱.۰۱۰	.۳۱۶	-۱.۵۳۹	۳۸۲
	Equal variances not assumed			-۱.۵۰۶	۱۳۳.۶۷۶
آگاهی	Equal variances assumed	.۶۶۳	.۴۱۶	-۱.۵۷۵	۳۸۲
	Equal variances not assumed			-۱.۵۳۷	۱۳۳.۲۵۶
مشارکت سیاسی	Equal variances assumed	۱.۷۷۲	.۱۸۴	-۱.۷۸۷	۳۸۲
	Equal variances not assumed			-۱.۷۸۲	۱۳۷.۳۲۶
سرمایه اجتماعی	Equal variances assumed	.۰۱۸	.۸۹۳	-۱.۴۵۲	۳۸۱
	Equal variances not assumed			-۱.۴۷۲	۱۳۸.۴۱۳

جدول بالا نتایج را نشان می‌دهد. در جدول Independent sample test، اگر آزمون لون برای برابری دو واریانس نشان دهد که دو واریانس با هم برابر هستند از سطر اول نتایج استفاده می‌شود؛ ولی اگر آزمون لون نشان دهد که واریانس دو نمونه با هم برابر نیستند باید از سطر دوم نتایج استفاده نمود. در این جدول، مقادیر Sig که نشان‌دهنده سطح معنی‌داری آزمون لون هستند، عبارتند از: ۰,۴۲۱، ۰,۲۸۳، ۰,۳۱۶، ۰,۴۱۶، ۰,۱۸۴ و ۰,۸۹۳ که نشان می‌دهد دو نمونه، واریانس یکسانی دارند (هرگاه عدد Sig از ۰,۰۵ کمتر باشد در سطح ۵ درصد و هرگاه این عدد از ۰,۰۱ کمتر باشد در سطح ۱ درصد واریانس دو نمونه با هم برابر نیست)؛ پس از سطر اول استفاده می‌شود؛ بنابراین نتیجه گرفته می‌شود که نمونه‌ها از لحاظ آماری با یکدیگر تفاوت معنی‌داری ندارند و فرض H_0 رد نمی‌شود؛ یعنی نظر دانشجویان دختر و پسر با هم تفاوت معنی‌داری نداشته است.

در ادامه به بررسی وجود یا عدم وجود تفاوت معنی‌دار بین پاسخ‌ها براساس گروه‌های سنی پرداخته شد.

جدول شماره (۹). ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
شبکه‌های اجتماعی	Between Groups	۲,۷۵۸	۳	.۹۱۹	۱,۲۰۱	.۳۰۹
	Within Groups	۲۹۰,۸۰۲	۳۸۰	.۷۶۵		
	Total	۲۹۳,۵۶۰	۳۸۳			
انجام اجتماعی	Between Groups	۱,۲۷۰	۳	.۴۲۳	.۴۲۵	.۷۳۵
	Within Groups	۳۷۷,۶۶۰	۳۷۹	.۹۹۶		
	Total	۳۷۸,۹۳۰	۳۸۲			
اعتماد	Between Groups	.۹۷۴	۳	.۳۲۵	.۲۹۹	.۸۲۶
	Within Groups	۴۱۲,۲۱۱	۳۸۰	۱,۰۸۵		
	Total	۴۱۳,۱۸۵	۳۸۳			
آگاهی	Between Groups	.۶۹۳	۳	.۲۳۱	.۲۶۳	.۸۵۲
	Within Groups	۳۳۳,۶۱۷	۳۸۰	.۸۷۸		
	Total	۳۳۴,۳۱۰	۳۸۳			
مشارکت سیاسی	Between Groups	۲,۲۷۱	۳	.۷۵۷	.۸۷۳	.۴۵۵
	Within Groups	۳۲۹,۳۳۱	۳۸۰	.۸۶۷		
	Total	۳۳۱,۶۰۲	۳۸۳			
سرمایه اجتماعی	Between Groups	.۹۴۹	۳	.۳۱۶	.۵۲۲	.۶۶۷
	Within Groups	۲۲۹,۶۰۴	۳۷۹	.۶۰۶		
	Total	۲۳۰,۵۵۲	۳۸۲			

نتایج جدول بالا نشان می‌دهد با توجه به اینکه Sig در قسمت بین گروه‌ها از عدد ۰,۰۵ برای تمامی ابعاد سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی بزرگتر است؛ می‌توان نتیجه گرفت که دلیل کافی برای رد فرض صفر وجود ندارد؛ به عبارت دیگر، نظرات پاسخ‌دهندگان در گروه‌های سنی متفاوت نیست.

نتایج بررسی تفاوت نظرات پاسخ‌دهندگان براساس مقاطع تحصیلی مختلف نیز به شرح جدول زیر است:

جدول شماره (۱۰). ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig
شبکه‌های اجتماعی	Between Groups	۳,۸۹۲	۳	۱,۲۹۷	۱,۷۰۲	.۱۶۶
	Within Groups	۲۸۹,۶۶۸	۳۸۰	.۷۶۲		
	Total	۲۹۳,۵۶۰	۳۸۳			
انسجام اجتماعی	Between Groups	۴,۰۳۰	۳	۱,۳۴۳	۱,۳۵۸	.۲۵۵
	Within Groups	۳۷۴,۸۹۹	۳۷۹	.۹۸۹		
	Total	۳۷۸,۹۳۰	۳۸۲			
اعتماد	Between Groups	۲,۲۷۸	۳	.۷۵۹	.۷۰۲	.۵۵۱
	Within Groups	۴۱۰,۹۰۷	۳۸۰	۱,۰۸۱		
	Total	۴۱۳,۱۸۵	۳۸۳			
آگاهی	Between Groups	۱,۵۴۲	۳	.۵۱۴	.۵۸۷	.۶۲۴
	Within Groups	۳۳۲,۷۶۸	۳۸۰	.۸۷۶		
	Total	۳۳۴,۳۱۰	۳۸۳			
مشارکت سیاسی	Between Groups	۴,۷۲۰	۳	۱,۵۷۳	۱,۸۲۹	.۱۴۱
	Within Groups	۳۲۶,۸۸۲	۳۸۰	.۸۶۰		
	Total	۳۳۱,۶۰۲	۳۸۳			
سرمایه اجتماعی	Between Groups	۱,۶۷۳	۳	.۵۵۸	.۹۲۴	.۴۲۹
	Within Groups	۲۲۸,۸۷۹	۳۷۹	.۶۰۴		
	Total	۲۳۰,۵۵۲	۳۸۲			

براساس داده‌های جدول بالا نیز با توجه به اینکه Sig در قسمت بین گروه‌ها از عدد ۰,۰۵ برای تمامی ابعاد سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی بزرگتر است؛ می‌توان نتیجه گرفت که نظرات پاسخ‌دهندگان در مقاطع تحصیلی مختلف متفاوت نیست.

بحث و نتیجه گیری

در این پژوهش، رابطه متغیرهای اصلی؛ یعنی سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی بررسی شد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها، به وجود ارتباط معنی دار و مستقیم بین این دو متغیر در جامعه آماری مورد نظر؛ یعنی دانشجویان شهر ایلام اشاره دارد. پرسش اصلی پژوهش این بود که آیا سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی دانشجویان در شهر ایلام رابطه معنی داری دارد؟ یافته‌های تحقیق وجود رابطه معنادار بین این دو متغیر را تأیید کرد. بر همین اساس، دانشجویانی مشارکت سیاسی بالایی دارند که از سطح آگاهی بالاتری نسبت به امور عمومی برخوردار باشند، مشارکت اجتماعی بالایی داشته باشند و با نظام ارزشی و هنجارهای جامعه هماهنگ باشند.

یافته‌ها همچنین حاکی از آن است که رابطه اعتماد اجتماعی، هنجارهای اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی با تمام ابعاد مشارکت، معنی دار است. نتایج تحلیلی هم نشان می‌دهد که آگاهی دانشجویان، بیشترین تأثیر را بر مشارکت سیاسی آنان دارد. مؤلفه آگاهی، نقطه قوت مقیاس کل سرمایه اجتماعی است؛ به این معنی که هر اندازه فرد بیشتر در معرض انگیزه‌های سیاسی، یعنی شرکت در بحث‌های سیاسی باشد و به اطلاعات سیاسی دسترسی داشته باشد، از مشارکت سیاسی بیشتری برخوردار است. نتایج این بخش با پژوهش‌های شوهانی و شوهانی (۱۳۹۸) و هان و همکاران (۲۰۰۷) همخوانی دارد.

با تقویت آگاهی می‌توان ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی مانند انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی را هم تقویت نمود؛ در واقع، هر اندازه درصد وجود عنصر آگاهی در عرصه اجتماع بیشتر باشد، افزایش مشارکت سیاسی در سطحی بالاتر و بیشتر را در پی خواهد داشت.

مشارکت اجتماعی یا حضور در شبکه‌های اجتماعی، دومین عامل تأثیرگذار بر مشارکت سیاسی دانشجویان است. جامعه‌ای که برای انجام فعالیت‌های اجتماعی و رفع موانع و مشکلات گروه‌های نیازمند، افرادی را به عنوان داوطلب دارد، جامعه‌ای با سرمایه اجتماعی بالاست. شبکه‌های اجتماعی از اجزاء ضروری سرمایه اجتماعی هستند که هرچه متراکم‌تر باشند، همکاری افراد در جهت کسب منافع متقابل بیشتر است. نتایج این بخش با تحقیقات علی و همکاران (۲۰۲۳)، چن و همکاران (۲۰۲۳) و نجات و همکاران (۱۳۹۳) همسو است.

زمانی که افراد از حوزه زندگی فردی، خارج و به زندگی اجتماعی وارد می‌شوند، در راستای ایجاد روابط اجتماعی، ارتباطاتی را با سایر افراد تجربه می‌کنند و در صورت وجود اعتماد، این روابط قوت پیدا می‌کند و نزدیکتر خواهد شد. در این صورت افراد، مشکلات زندگی هم‌نوع و جامعه را مشکل و دغدغه خود می‌دانند. بین فعالیت‌های داوطلبانه و سرمایه اجتماعی، رابطه معناداری وجود دارد.

بر اساس نتایج تحقیق، اعتماد اجتماعی تأثیر مستقیمی بر مشارکت سیاسی دانشجویان ندارد؛ یعنی تنها با وجود عامل اعتماد اجتماعی، نمی‌توان به مشارکت سیاسی دست یافت و تنها زمانی که این اعتماد باعث افزایش مشارکت در امور اجتماعی شود، می‌تواند مشارکت سیاسی را افزایش دهد. اعتماد اجتماعی، مقوله‌ای است که رابطه‌ای درونی با

روابط اجتماعی در جامعه دارد و باعث مشارکت در امور مختلف و امور سیاسی می‌شود. هنجارها و شبکه‌های اجتماعی حاکم بر جامعه نیز می‌توانند رفتار افراد در جامعه را به سمت تولید سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی هدایت کنند. کاربرد مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی منجر به بازتولید سرمایه اجتماعی می‌شود و رابطه مثبت بین این مؤلفه‌ها با ابعاد مختلف مشارکت سیاسی، به افزایش مشارکت سیاسی افراد در جامعه منجر خواهد شد. سرمایه اجتماعی از عوامل اصلی و مؤثر بر مشارکت سیاسی و پیش‌بینی‌کننده مهمی برای مشارکت سیاسی است. این نوع سرمایه، شاخصی محسوب می‌شود که روابط بین افراد را شکل می‌دهد و از روابط بین افراد نیز حاصل می‌شود.

مشارکت سیاسی که یکی از ابعاد مشارکت تلقی می‌شود، در نتیجه سرمایه اجتماعی تولید می‌شود و رشد و دوام می‌یابد. در مجموع می‌توان گفت سرمایه اجتماعی از مهمترین و مؤثرترین عوامل برنامه‌ریزی و غنی‌سازی فرهنگ اجتماعی، سیاسی و سازمانی است که با تشویق و تقویت نهادهای اجتماعی، صنفی و حرفه‌ای، به شکل‌گیری روابط مشارکتی بین افراد و نهادها و در نتیجه مشارکت در حوزه‌های مختلف از جمله حوزه سیاست یاری می‌رساند.

بررسی نتایج تحقیق پس از بررسی اختلاف واریانس براساس جنسیت نیز نشان داد که نظرات دانشجویان دختر و پسر با هم تفاوت معنی‌داری ندارند. بررسی وجود یا عدم وجود تفاوت معنی‌دار بین پاسخ‌ها براساس گروه‌های سنی نیز بیانگر آن بود که برای تمامی ابعاد سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی، نظرات پاسخ‌دهندگان در گروه‌های سنی مختلف متفاوت نیست. نتایج بررسی تفاوت نظرات پاسخ‌دهندگان براساس مقاطع تحصیلی مختلف نیز نشان داد که برای تمامی ابعاد سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی، نظرات پاسخ‌دهندگان در مقاطع تحصیلی مختلف متفاوت نیست. به طور کلی، رابطه سرمایه اجتماعی با ابعاد مشارکت سیاسی، معنی‌دار و به صورت دوسویه و متقابل است؛ چنانکه هراندازه میزان سرمایه اجتماعی تقویت شود، مشارکت سیاسی هم افزایش پیدا می‌کند.

منابع و مآخذ

الف) فارسی

- آذری، غلامرضا و تابان امیدوار (۱۳۹۱)، «بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سرمایه»، فرهنگ و ارتباطات، دوره ۲، شماره ۶، صص ۱۸۱-۲۰۹.
- ابوالحسنی، سیدرحیم (۱۴۰۲)، «نقش سرمایه اجتماعی در مشارکت سیاسی (مطالعه موردی: آزادگان، جانبازان و خانواده‌های شاهد و ایثارگر در شهر تهران)»، مطالعات سیاسی - اجتماعی تاریخ معاصر ایران، صص ۶۷-۹۹.
- امینی، سلام، طاهره جهان‌پرور، اکبر ذوالفقاری و طاهرا عشایری (۱۴۰۲)، «نقش سرمایه سیاسی - اجتماعی در مشارکت سیاسی مردم ایلام»، دانش سیاسی، سال نوزدهم، شماره ۱، پیاپی ۳۷، صص ۲۵-۵۶.
- باقری، معصومه، حسن شجاعی و سارا کیانی (۱۴۰۰)، «فرا تحلیل مطالعات سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی در ایران پس از انقلاب اسلامی ایران»، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، دوره ۲۷، شماره ۱.
- حبیب‌پور، کرم و سیدحمیدرضا موسوی خورشیدی (۱۳۹۵)، «رابطه بین سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی»، رفاه اجتماعی، ج ۱۶، شماره ۶۲، صص ۳۵۹-۳۹۱.
- دالویز، محسن، سیدخدایار مرتضوی اصل و سید عطاالله سینایی (۱۳۹۹)، «تأملی تطبیقی در مفهوم سرمایه اجتماعی از دیدگاه پاتنام و فوکویاما»، جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال سوم، شماره چهارم، صص ۲۲۸-۲۳۰.
- ذوالفقاری، اکبر، طاهرا عشایری، طاهره جهان‌پرور و سمیرا باقری دین‌آبادی (۱۴۰۱)، «رابطه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی»، مدیریت سرمایه اجتماعی، دوره ۹، شماره ۲، صص ۲۳۳-۲۶۰.
- شوهانی، محمد و نادر شوهانی (۱۳۹۸)، «سنجش و تحلیل میزان تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی مردم شهر ایلام»، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، انجمن مطالعات جهان اسلام، سال نهم، شماره چهارم، صص ۱-۲۵.
- عباسی اسفنجیر، علی اصغر و مجتبی اسفندیاری (۱۳۹۶)، «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی دانشجویان»، مشارکت و توسعه اجتماعی، دوره ۲، شماره ۴، صص ۴۷-۶۹.
- فتحی، سروش و مهرداد نوابخش (۱۳۹۰)، «درآمدی بر مفهوم‌شناسی و زمینه‌های مشارکت سیاسی زنان با تأکید بر جمهوری اسلامی ایران»، مطالعات سیاسی، سال سوم، شماره ۱۲، صص ۱۷-۴۴.
- فرجی اینانلو، مصطفی (۱۳۹۵)، «تأثیر سرمایه اجتماعی در توسعه مشارکت سیاسی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره).
- فیروزجانیان، علی اصغر و جهانگیر جهانگیری (۱۳۸۷)، «تحلیل جامعه‌شناختی مشارکت سیاسی دانشجویان (نمونه مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه تهران)»، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، صص ۸۳-۱۰۹.
- قادرزاده، امید، فاطمه شریفی و الناز حسنخانی (۱۳۹۸)، «مشارکت سیاسی و عوامل مرتبط با آن: مطالعه پیمایشی دانشجویان دانشگاه کردستان»، مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، دوره هفتم، شماره ۴، صص ۹۳-۱۲۹.
- قاسمی، یارمحمد، بهروز سپیدنامه و اسحاق قیصریان (۱۳۹۳)، «بررسی میزان انواع سه‌گانه سرمایه اجتماعی»، مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، دوره سوم، شماره ۳، صص ۶۱-۹۰.
- مشیری، محمد (۱۳۸۸)، «سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی»، سرمایه اجتماعی، شماره ۴۰.
- محبی، سیروس، مسلم رستمی، سمیرا کلانتری پور و اقبال سلطانی (۱۳۹۵)، «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت سیاسی شهروندان در مناطق حاشیه‌نشین شهرها (نمونه مورد مطالعه: مناطق حاشیه‌نشین شهر کرمانشاه)»، علوم اجتماعی شوشتر، سال دهم، شماره ۳.
- محمدی‌فر، نجات، حسین مسعودنیا و گلمراد مرادی (۱۳۹۰)، «بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و فرهنگ سیاسی دانشجویان دانشگاه اصفهان»، مطالعات فرهنگ، سال دوازدهم، شماره شانزدهم، صص ۲۳۰-۲۴۰.
- مسعودنیا، حسین، محمود رضاهربر قاضی، حسین کشاورز و حسین روحانی (۱۳۹۱)، «بررسی تأثیر عوامل انگیزشی بر مشارکت سیاسی در بین دانشجویان دانشگاه بین‌المللی قزوین»، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، دوره ۲، شماره ۲، صص ۷۷-۹۵.
- معصومی‌راد، رضا، محمدجواد نجفی و مظفرالدین شهبازی (۱۳۹۹)، «بررسی ارتباط بین سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی در بین شهروندان شهر کرمانشاه»، جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال سوم، شماره دوم، صص ۱۳۱-۱۵۵.
- معینی، رضا و زهرا تشکر (۱۳۸۱)، «نگاهی به سرمایه اجتماعی و توسعه»، رفاه اجتماعی، شماره ۹، صص ۲۵-۴۲.
- ناطق‌پور، محمدجواد و سیداحمد فیروزآبادی (۱۳۸۴)، «سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران»، جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۴، صص ۵۹-۹۱.
- نجات، جعفر، حمید عبد‌الهی و حبیب‌اله زحمت‌کش (۱۳۹۳)، «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی (مطالعه موردی: جوانان ۱۵ تا ۲۹ سال استان بوشهر)»، مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، <https://sid.ir/paper/fa/358710>

(ب) منابع اینترنتی

- Ali, S., Wang, D., Hussain, T., & Li, B. (۲۰۲۳). The Impact of Virtual Society on Social Capital Formation: A Comparative Analysis of Facebook and WhatsApp. SAGE Open, ۱۳(۴).
<https://doi.org/10.1177/21582440231210077>
- Bullen, Paul & Jenny Onyx. (۱۹۹۸). Measuring social in five communities in NSW, Neighborhood and community centers in: Journal of Applied Behavior, Vol. ۳۶, No ۱, and March ۲۰۰۰
- Chen, F.; Yi, Y.; Zhao, Y. The Effect of Social Capital at the Community and Individual Levels on Farmers' Participation in the Rural Public Goods Provision. Agriculture ۱۳(۱۳), ۲۰۲۳.
<https://doi.org/10.3390/agriculture13061247>
- Henn M., Weinstein M., Hodgkinson S. (۲۰۰۷). Social Capital and Political Participation: Understanding the Dynamics of Young People's Political Disengagement in Contemporary Britain. Social Policy and Society. ۴۷۹-۴۶۷(۴)۶; ۲۰۰۷. doi: 10.1017/S1474746607003818
- Huntington, P. & J. Nelson (۱۹۷۶). No Easy Choice: Political Participation In Developing Countries, Cambridge: Harvard University Press
- Huntington, S.P. & J. Nelson (۱۹۷۶). No Easy Choice: Political Participation In Developing Countries, Cambridge: Harvard University Press
- Krishna, Nirudh & Elizabeth Shrader. (۲۰۰۰). Cross-cultural Measure of social capital: a Tool and Result from India and Panama, Washington, DC, World Bank social capital Initiative paper, No. ۲۱.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی